

प्रस्तावना:

हवामान बदलाचा राज्याच्या शेतीवर विपरीत परिणाम दिसून येत असून, भविष्यात देखील सदर परिणामांची व्याप्ती वाढणार असल्याचे राज्याच्या हवामान बदलाविषयक कृती आराखडयामध्ये नमूद केले आहे. मराठवाडा व विदर्भातील शेतक-यांना गेल्या काही वर्षांपासून मोठ्या दुष्काळास सामोरे जावे लागत असून भू-गर्भातील पाणीसाठ्यावर व जमिनीच्या आरोग्यावर विपरीत परिणाम होत आहे. परिणामी शेतीमधील पिकांची उत्पादकता घटत आहे. तसेच पूर्णा नदीच्या खो-यातील भू-भाग हा निसर्गतःच क्षारपड असल्याने शेतीसाठी सिंचनास मर्यादा येत आहेत. या प्रतिकूल परिस्थितीमध्ये अल्पभू-धारक शेतक-यांच्या उत्पादनावर विपरीत परिणाम होत असल्याचे दिसून येत आहे. हवामान बदलामुळे उद्भवलेल्या परिस्थितीशी जुळवून घेण्यास शेतक-यांना सक्षम करण्याच्या उद्देशाने महाराष्ट्र शासनाचा जागतिक बँकेच्या अर्थसहाय्याने नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्प सुरु करण्यात आलेला आहे.

राज्यातील पर्जन्यावर आधारित कोरडवाहू शेती क्षेत्रामध्ये संरक्षित सिंचनाकरिता प्रामुख्याने विहिरी, पाझर तलाव, गावतळी, वैयक्तिक/सामुदायिक शेततळी याद्वारे पाणी उपलब्ध करून घेतले जाते. उपलब्ध सिंचनस्रोतांचा पिकांसाठी संरक्षित सिंचनाबरोबरच शेतक-यांनी जोडधंदा म्हणून गोड्या पाण्यातील मत्स्य शेती करण्यासाठी वापर केल्यास, शेतक-यांचे उत्पादन व उत्पन्नात वाढ होऊन शेतक-यांचे जीवनमान उंचावण्यास मदत होईल. त्या अनुषंगाने जागतिक बँक अर्थसहाय्यीत नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्पांतर्गत एकात्मिक शेती पद्धती (A2.5) या घटकांतर्गत शेत तळ्यात गोड्या पाण्यातील मत्स्य पालन (A2.5.5) हा उपघटक वैयक्तिक लाभाच्या घटकांमध्ये समाविष्ट केलेला आहे.

उद्देश :

१. नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्पामध्ये समावेश करण्यात आलेल्या गावसमुहातील अल्प व अत्यल्प भूधारक शेतक-यांना हवामान बदलामुळे उद्भवलेल्या परिस्थितीशी जुळवून घेण्यास सक्षम बनविणे.
२. उपलब्ध नैसर्गिक साधनांचा प्रत्यक्ष उत्पादनासाठी कार्यक्षमपणे वापर करून मत्स्य शेती विकसित करणे व रोजगार वाढविणे .
३. संरक्षित सिंचना बरोबरच जोडधंदा म्हणून गोड्या पाण्यातील मत्स्य शेती द्वारे शेतक-यांचे जीवनमान उंचावणे.

लाभार्थी निवडीचे निकष :

१. प्रकल्पांतर्गत निवड केलेल्या गावासाठीच्या ग्राम कृषि संजीवनी समितीने (VCRMC) मान्यता दिलेले अत्यल्प व अल्प भूधारक शेतक-यांना, अनु.जाती/जमाती, महिला, दिव्यांग व इतर शेतकरी या प्राधान्यक्रमाने निवड करून लाभ देण्यात येईल.
२. ज्या शेतकऱ्याकडे संरक्षित सिंचनाची सोय, सामुदायिक शेततळे किंवा वैयक्तिक शेततळे आहे, अशा शेतकऱ्यांना लाभ देण्यात यावा.
३. मत्स्यशेती अंतर्गत घटकाचा इतर कोणत्याही योजनेतून लाभ घेतलेल्या शेतकऱ्यांना लाभ देय नाही.
४. पाण्याचा साठा किमान आठ ते दहा महिने असणे आवश्यक आहे.
५. मत्स्य पालन करण्यासाठी तलाव हे शक्यतो आयताकृती असावेत, ज्यामुळे मासे पकडण्यासाठी जाळे फिरवणे सोयीचे जाते.
६. तलावाची खोली किमान १.२ मी ते २ मीटर असणे आवश्यक आहे .

गोड्या पाण्यातील मत्स्यपालन हा घटक राबविण्यासाठी मार्गदर्शक सूचना -

१. गोड्या पाण्यात जलद वाढणाऱ्या माशांच्या जाती म्हणजे कटला, रोहू, मृगळ, चंदेरा, गवत्या आणि सायप्रीनस किंवा कोळंबी इ. जातींची पैदास करण्यात यावी.
२. मत्स्य पालनासाठी तलावातील पाण्याचा आम्लता निर्देशांक ६.५ ते ७.५ या दरम्यान असल्यास मासे चांगले वाढतात. यासाठी आवश्यकता असल्यास चुना पाण्यात मिसळावा.

३. कोळंबी गोड्या पाण्यात तसेच पाच क्षारतेपर्यंतच्या मचूळ पाण्यात वाढते. सामू ८ ते ८.५ पर्यंत वाढेल. साधारणतः आठच्या आसपास सामू असेल तर तलावात कोळंबीची वाढ चांगली होते.
४. तळ्यातील पाण्याचे तापमान २४ ते ३० डिग्री सेल्सिअस असल्यास माशांची वाढ उत्तम होते.
५. पाण्याची नैसर्गिक उत्पादकता टिकविण्यासाठी सेंद्रिय खत म्हणून ताजे शेण टाकावे. त्यानंतर मोनियम सल्फेट, सिंगल सुपर फॉस्फेट प्रमाणात टाकावे व त्यानंतर बोटूकली सोडावीत. कोळंबी उत्पादनाकरीता १५ दिवस अगोदर १ टन शेणखत, २०० किलो चुना खत म्हणून टाकावे व यानंतर प्रत्येक महिन्यात ५०० किलो शेण व ५० किलो चुना मिसळावा.
६. प्लास्टिक आच्छादन असलेल्या तलावात खताची मात्रा वापरण्यात येऊ नये. प्लास्टिक आच्छादन असल्याने नैसर्गिक खाद्य निर्मितीवर परिणाम होतो, त्यामुळे माशांच्या वाढीसाठी प्रथिन युक्त खाद्य देणे आवश्यक आहे .
७. एक जातीय मत्स्य संवर्धन (Mono Culture) करताना मासे ५,००० ते १०,००० बोटू कली प्रती हेक्टर या प्रमाणात संचयन केले जाते.
८. एकत्रित मत्स्य संवर्धन (Composite Fish Culture) करताना दोन किंवा जास्त माशांच्या जातीचे एकत्रित संवर्धन केले जाते. यामध्ये रोहू, कटला, मृगळ या भारतीय प्रमुख कार्प बरोबरच चिनी कार्प (गवत्या व चंदेरा) आणि कॉमन कार्प (साय प्रिनस फिश) इ. माशांचे संवर्धन करता येते .
९. मासळीच्या जातीनुसार एकूण संख्येपैकी कटला (४०%), रोहू (३०%) व मृगळ/सायप्रिनस (३०%) मत्स्य बोटूकली शेततळ्यात सोडण्यात यावीत.
१०. मत्स्य बीजाचे ८०% जीवीत प्रमाण गृहीत धरून त्याप्रमाणे बीज खरेदी करावे.
११. मत्स्य बीज खरेदी करताना लाभार्थ्याने नजीकच्या मत्स्य व्यवसाय विभागाच्या शासकीय मत्स्य बीज केंद्राकडून अथवा लाभार्थी पसंतीनुसार त्यांचे जबाबदारीवर खाजगी मत्स्य बीज केंद्राकडून मत्स्यबीज खरेदी करावे, परंतु लाभार्थ्यास शासकीय दरानुसार मत्स्य बीज खरेदीसाठी अनुदान देय असेल.
१२. मत्स्य संवर्धन करण्यासाठी शेत तळ्याच्या आकारानुसार आवश्यक बोटूकली -

तलाव आकार (मीटर)	क्षेत्र (चौ.मी.)	एकजातीय मत्स्य संवर्धन		मिश्र मत्स्य संवर्धन
		रोहू, कटला व मृगळ	कोळंबी	रोहू व कटला व कोळंबी
१४×१४×३	१९६	१९६	१९६	८०
२४×२४×४	५७६	५७६	५७६	२३०
३४×३४×४.७	११५६	११५६	११५६	४६२
४१×४१×५	१६८१	१६८१	१६८१	६७२
४४×४४×५.४	१९३६	१९३६	१९३६	७७५
४५×४५×२.८	२०२५	२०२५	२०२५	८१०
५०×५०×२.७	२५००	२५००	२५००	१०००
५५×५५×३	३०२५	३०२५	३०२५	१२१०
६०×६०×३.१	३६००	३६००	३६००	१४४०
१००×१००×३	१००००	१००००	१००००	४०००

खाद्य व्यवस्थापन -

१. तलावातील नैसर्गिक खाद्य नियमित तयार होण्यासाठी ताजे शेण, बदकाची व कोंबडीची विष्टा व शेणाची स्लरी टाकतात, तसेच थोड्या प्रमाणात युरिया व सुपर फॉस्फेट पाण्यात विरघळून टाकावे लागते.
२. नैसर्गिक खाद्याबरोबर पूरक खाद्य म्हणून शेंगदाणा ढेप, सोयाबीन ढेप, तांदळाचा कोंडा, गव्हाचा कोंडा, मका, मत्स्य कुटी, रेशमी अब्ब्या व कत्तल खाण्यातील जनावरांची आतडी इ. वापरण्यात येते.

३. भाताचा कोंडा व शेंगदाणा पेंड यांचे १:१ प्रमाणात मिश्रण करून ते रात्रभर भिजत घालून, दुसऱ्या दिवशी गोळे करून माशांना खाद्य म्हणून देण्यात येते .
४. मका ८०% + सोयाबीन पीठ २० % + विटामिन पावडर १% = ४ किलो /आठवडा याप्रमाणे खाद्य मात्रा देण्यात येते.

कोळंबी संवर्धन

१. मॅक्रोब्रॅकीयम रोझनबर्गी (जम्बो कोळंबी) अथवा इतर कोळंबी शेततळ्यात पैदास करताना अस्तरीकरण नसलेली शेततळी निवडण्यात यावीत. कोळंबी शेती करण्यासाठी प्रमुख्याने खारपान पट्ट्यातील गावांची निवड करावी.
२. मॅक्रोब्रॅकीयम रोझनबर्गी या कोळंबीला जंबो कोळंबी ही इतर सर्व जातींच्या कोळंबीपेक्षा जलद वाढते. वर्षभरात या जातीचा नर साधारणपणे ७०-१०० ग्रॅमपर्यंत वाढतो, तर मादी ३५ ते ७० ग्रॅमपर्यंत वाढते.
३. या कोळंबीचे अन्न म्हणजे पाण्यातील किटक, कृमी, वनस्पती, बी-बियाणे, छोटे कवचधारी प्राणी, मासळीचे विसर्जित पदार्थ इ. ही कोळंबी सर्वभक्षी आहे.
४. कृत्रिम खाद्याबरोबरच कोळंबीला कणी, कोंडा, पेंड, मासे, खाटीकखान्यातले टाकाऊ मांस, धान्यकण इ. पूरक खाद्य देता येते.
५. कटला, रोहू, गवत्या इ. प्लवंगभक्षी माशांबरोबर हिचे संवर्धन करता येते. हे मासे पाण्याच्या वरच्या थरात राहतात, तर कोळंबी तळाशी वास्तव्य करते.
६. जंबो कोळंबी रोगाला सहजासहजी बळी पडत नाही.

कोळंबी शेती करण्यापूर्वी घ्यावयाची काळजी

१. जंबो कोळंबी सोबत मृगल, सायप्रीनस तसेच इतर मांसाहारी माशाचे बीज तलावात सोडू नये.
२. तलावात माशांबरोबर कोळंबीही वाढवायची असेल तर कोळंबीला लपण्यासाठी तलावात नळे, पाइपचे तुकडे बांबूच्या फ्रेम, टायरचे मोठे तुकडे तळाशी सोडावेत, त्यामुळे कोळंबीचे एकमेकांना खाणे कमी होते.
३. मत्स्यशेतीला सुरवात करण्यापूर्वी तलावाचा तळ भेगा पडेपर्यंत उन्हात आठवडाभर तापवावा.
४. तलावाचा तळ नांगरून घ्यावा, त्यामुळे तळातील दूषित वायू बाहेर निघून जातात.
५. काही वेळेला तलावातील सगळे पाणी काढून तलाव रिकामा करणे शक्य नसते. अशा वेळी तलावातील पाणवनस्पती काढून टाकावी लागतात. बांधाच्या उतारावरील वनस्पती पावसाळ्यापूर्वी किंवा त्या पाण्यात बुडण्यापूर्वी काढाव्यात. बांधाला बळकटी आणणाऱ्या वनस्पती उदा. हरळी, बांधावर ठेवावी. पाण्याच्या पृष्ठभागावर तरंगणाऱ्या वनस्पती तलावात जाळे फिरवून काढून घ्याव्यात. पाण्यात पूर्णपणे बुडालेल्या वनस्पती काढण्याकरिता वडाप जाळे तळातून फिरवावे.
६. तलावातील उपद्रवी मासे नष्ट करावेतच. याकरिता वारंवार जाळी फिरवून असे मासे काढून नष्ट करावेत.
७. तलावात माशांचे नैसर्गिक खाद्य म्हणजे प्लवंग निर्मिती करावी.
८. तलावाच्या बांधावर बांधाच्या उंचवट्यापासून साधारण २५ ते ३० सें.मी. खाली योग्य त्या व्यासाची ओव्हर फ्लो पाइप बसवावा, जेणेकरून पावसाळ्यात तलावात जमा होणारे जादा पाणी या पाइपमधून बाहेर जाईल, पाणी बांधावरून जाणार नाही. या पाइपला आतून जाळी लावणे आवश्यक आहे. कारण त्यामुळे तलावातील मासळी बाहेर जाणार नाही.

अर्थसहाय्य:

नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्पांतर्गत राबविण्यात येणाऱ्या एकात्मिक शेती पद्धती या घटकांतर्गत गोड्या पाण्यातील मत्स्यपालन या उपघटकासाठी प्रती हेक्टर अपेक्षित खर्चाचा तपशील हा खालील तक्त्यात देण्यात आला आहे. सदर तपशीलावरून शेततळ्या च्या आकारानुसार येणाऱ्या एकूण खर्चाच्या रकमेच्या ५० टक्के अर्थसहाय्य देय राहिल.

गोड्या पाण्यातील मत्स्यपालन करण्यासाठी प्रती हेक्टर लागणाऱ्या विविध घटकांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे -

अ.न.	घटक	प्रती हेक्टर एकूण खर्च रक्कम, रुपये	शेततळ्याच्या आकारानुसार प्रत्यक्ष खर्च रक्कम, रु	अर्थसहाय्य
अ.	यंत्र सामुग्री			
१	प्राणवायू यंत्र	५०,००० /-	शेततळ्याच्या आकारानुसार उपयुक्त यंत्राची प्रत्यक्ष किंमत.	शेततळ्याच्या आकारानुसार येणा-या रकमेच्या किमतीच्या ५० % किंवा जास्तीत जास्त रक्कम रु.५०,००० /-
२	हापा, जाळी व इतर	६०,००० /-	शेततळ्याच्या आकारानुसार आवश्यक हापा, जाळी इ. ची कि. ग्रॅम प्रमाणे प्रत्यक्ष किंमत.	
एकूण (अ), रु.		१,१०,००० /-		
ब.	निविष्ठा, खते व खाद्य			
१	मत्स्य बोटूकली	५,००० /-	शेततळ्याच्या आकाराच्या प्रमाणात सदर बाबीवरील खर्चाची प्रत्यक्ष किंमत	५० %
२	चुना (२०० कि. ग्रॅम अंदाजे)	१८०० /-		
३	युरिया (२५० कि .ग्रॅम)	१२५० /-		
४	शेणखत (१०,००० कि .ग्रॅम)	२६,५००/-		
५	पूरक खाद्य (२००० कि .ग्रॅम)	१०,००० /-		
एकूण (ब) ,रु		४४,५५० /-		
एकूण किंमत (अ +ब) ,रु		१,५४,५५० /-		

टिप - शेततळ्याच्या आकारमानानुसार उक्त मापदंडाप्रमाणे वरील घटकाच्या देय रकमेत आवश्यक बदल करण्यात यावा.

संदर्भ: १. केंद्र शासनाच्या निलक्रांती योजनेच्या मार्गदर्शक सूचना सन २०१६

२. विस्तार व प्रशिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर यांची मार्गदर्शक घडीपत्रिका.

३. प्रादेशिक उप आयुक्त, मत्स्य व्यवसाय, औरंगाबाद यांचे पत्र जा.क्र.प्रा उ आ म औ /तां/२०३७/२०१८ दि. -३०/१०/२०१८

उपरोक्त खर्चाची तरतूद ही प्रती हेक्टर देण्यात आलेली असून प्रकल्पांतर्गत अर्थसहाय्य देताना शेत तळ्याच्या आकारानुसार व मार्गदर्शक सुचनांमध्ये नमूद केल्यानुसार निश्चित केलेल्या मापदंडानुसार अनुदान देय आहे.

तसेच, प्रशिक्षणावरील खर्च हा प्रादेशिक कृषि विस्तार व प्रशिक्षण संस्थेच्या प्रशिक्षणाच्या मापदंडानुसार अनुज्ञेय राहिल.

अंमलबजावणीची कार्यपद्धती : अंमलबजावणीतील विविध स्तरावरील जबाबदाऱ्या- लाभार्थी

१. इच्छुक व्यक्तींनी नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्पाच्या <https://dbt.mahapocra.gov.in> संकेतस्थळावर ऑनलाईन नोंदणी करून अर्ज सादर करावा व आवश्यक कागदपत्रे अपलोड करावीत.
२. मत्स्य संवर्धन करण्यासाठी शेतकऱ्यांचे शेततळे व योग्य ते पाणी उपसा साधन (पंपसंच) असणे बंधनकारक आहे. सदर घटकांतर्गत शेततळे किंवा पाणी उपसा साधन या बाबींकरिता अनुदान देय राहणार नाही.
३. वीजपुरवठा खंडित होत असल्यास जनरेटर घेण्यास अनुदान देय राहणार नाही. सदरचा खर्च लाभार्थ्यांने स्वतः करावा.
४. शेततळ्यात खाद्य व्यवस्थापनासाठी योग्य सुविधा करणे अपेक्षित आहे .
५. अस्तरीकरण केलेल्या शेततळ्यात मत्स्यपालन केल्यास तळ्यातील पाण्याचे गुणधर्म (तापमान, सामू इ.) सतत बदलत असल्याने पाण्याचे गुणधर्म योग्य राहण्यासाठी वेळोवेळी सदर गुणधर्माची तपासणी करून शेत तळ्यातील पाणी शेतीसाठी वापरून शेततळ्यात नवीन पाणी भरण्याची जबाबदारी संबंधित लाभार्थ्यांची राहिल.

६. मत्स्य बीज खरेदी करताना लाभार्थ्यांने नजीकच्या मत्स्य व्यवसाय विभागाच्या शासकीय मत्स्य बीज केंद्राकडून खरेदी करणे आवश्यक आहे. शासकीय मत्स्य बीज केंद्राकडे मत्स्य बीज शिल्लक नसल्यास लाभार्थ्यांने इतर खाजगी मत्स्य बीज केंद्राकडून मत्स्य बीज खरेदी करावे, परंतु लाभार्थ्यांस शासकीय दरानुसार मत्स्य बीज खरेदीसाठी अनुदान देय राहिल.
७. मत्स्य संवर्धनासाठी अधिक मार्गदर्शन आवश्यक असल्यास जिल्हास्तरीय सहाय्यक आयुक्त, मत्स्य व्यवसाय विभाग यांचे वेळोवेळी मार्गदर्शन घ्यावे.
८. शेततळ्यात मत्स्य संवर्धन केल्यावर उत्पादित बोटूकली अथवा माशांच्या विपनणाची जबाबदारी ही लाभार्थ्यांची राहिल.
९. विहित तांत्रिक निकषाप्रमाणे कामे केल्यानंतर मार्गदर्शक सूचनानुसार वित्तीय मर्यादेत अनुदान देय राहिल.
१०. उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी ऑनलाईन पूर्वसंमती दिल्यानंतर घटकाची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी करावी. अंदाजपत्रकाप्रमाणे काम पूर्ण झाल्यानंतर देय अनुदान मिळणेसाठी ऑनलाईन मागणी उपविभागीय कृषि अधिकारी यांचेकडे करावी.
११. ऑनलाईन अनुदान मागणीसोबत लाभार्थ्यांने मत्स्य बीज, खाद्य व खते ई निविष्टांची अधिकृत विक्रेत्याची/सेवा पुरवठादार संस्थेची बिले संकेतस्थळावर अपलोड करावीत.

ग्राम कृषि संजीवनी समिती (VCRMC)

१. गाव समूहातील इच्छुक शेतकऱ्यांचे घटकांतर्गत बाबीचा लाभ घेण्यासाठीचे ऑनलाईन अर्ज प्राप्त करून अपलोड केलेली कागदपत्रे समूह सहाय्यक यांचे मदतीने छाननी करून अर्जाची अत्यल्प व अल्प भूधारक शेतकऱ्यांना, अनु.जाती/जमाती, महिला शेतकरी, दिव्यांग व इतर शेतकरी या प्राधान्यक्रमाने निवड करावी.
२. इच्छुक लाभार्थ्यांचे प्राप्त अर्जाबाबत तांत्रिकदृष्ट्या पात्र/अपात्र ते बाबत निर्णय घेऊन अपात्र अर्जदारांना अपात्रतेबाबत कारणासह अवगत करावे.
३. अंमलबजावणी करण्यात आलेल्या घटकांतर्गत बाबींचे सामाजिक लेखापरीक्षण करावे.

समूह सहाय्यक

१. इच्छुक लाभार्थी शेतकऱ्यांना नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्पाच्या <https://dbt.mahapocra.gov.in> या संकेतस्थळावर नोंदणी व अर्ज करण्यासाठी मार्गदर्शन व मदत करावी.
२. शेतकऱ्यांची ऑनलाईन नोंदणी व शेतकऱ्यांने अपलोड केलेली कागदपत्रांची छानणी करून अर्जाची अत्यल्प व अल्प भूधारक अशी प्रवर्गनिहाय अनु.जाती, अनु. जमाती, दिव्यांग, महिला शेतकरी व इतर सर्वसाधारण शेतकरी या प्राधान्यक्रमाने वर्गवारी करावी.
३. सर्व ऑनलाईन प्राप्त अर्ज ग्राम कृषि संजीवनी समितीसमोर मान्यतेसाठी सादर करणे व मंजूरी प्राप्त झालेनंतर तसा ठराव संकेतस्थळावर अपलोड करणे.
४. शेतकऱ्यांस योजनेच्या अटी व शर्ती तसेच घटकाबाबतचे आर्थिक व तांत्रिक निकष समजावून सांगावे.
५. पात्र लाभार्थ्यांना पूर्वसंमती बाबत अवगत करणे.

कृषि सहाय्यक

१. अपलोड केलेल्या कागदपत्रांची छाननी करताना शेतकऱ्यांचे ऑनलाईन अर्ज, शेतकऱ्यांच्या मालकी हक्काचा ७/१२ उतारा, ८-अ, यापूर्वी इतर योजनेतून लाभ घेतलेला आहे काय या बाबतचा तपशिल, प्राधिकृत अधिकाऱ्याचे संवर्ग प्रमाणपत्र (अ.जाती, अ.जमाती शेतकऱ्यांसाठी) आहे काय, इत्यादी सर्व अनुषंगीक बाबींची पडताळणी करावी.
२. पात्र अर्जांच्या नियोजित प्रकल्प स्थळाची तसेच ८-अ मध्ये नमूद सर्व गट/सर्वे नं. मध्ये पाहणी करून नियोजित प्रकल्प स्थळ व लाभार्थी तपासणी सूचीनुसार सदर घटकासाठी पात्र आहे किंवा नाही याबाबत स्थळ पाहणी अहवाल ऑनलाईन उपविभागीय कृषि अधिकारी यांचेकडे सादर करावा.

३. या योजनेअंतर्गत लाभार्थ्यांस इतर शासकीय अथवा या योजनेतून अनुदान घेतले असल्या/नसल्याबाबत संबंधित अधिकाऱ्यांनी त्याची खात्री करून ही बाब प्रकल्प मंजूरीसाठी सादर करताना उपविभागीय कृषि अधिकारी यांना ऑनलाईन अवगत करावे.
४. स्थळ पाहणी अहवाल प्रकल्पाच्या DBT App द्वारे भौगोलिक स्थानांकन (Geo-tagging) करून संकेतस्थळावर अपलोड करणे.
५. अस्तित्वात असलेल्या तलावात मत्स्य संवर्धन करण्यासाठी शेततळ्याच्या आकारानुसार अंदाजपत्रक तयार करून त्यास संबंधित उपविभागीय कृषि अधिकारी यांची मान्यता घ्यावी.
६. शासनाच्या मत्स्य बीज विकास यंत्रणेकडून माशांच्या मस्यबीजांचा (४-५ मी.मी.) अगर मत्स्य बोटूकली (५०-१५० मि.मी.) यांचा शेतकऱ्यांना पुरवठा करण्यासाठी नियोजन करणे.
९. लाभार्थी शेतकऱ्यांने विहित अंदाजपत्रकाप्रमाणे काम झाल्याचे ऑनलाईन कळविल्यानंतर संबंधित कृषि सहाय्यक यांनी मार्गदर्शक सूचनेत दिल्याप्रमाणे मत्स्य संवर्धन तांत्रिकदृष्ट्या योग्य असल्याबाबत मोका तपासणी अहवाल ऑनलाईन उपविभागीय कृषि अधिकारी यांना सादर करावा. तसेच प्रकल्पाच्या DBT App द्वारे नैऋत्य कोपरा स्थळाचे अक्षांश/रेखांशसह भौगोलिक स्थानांकन (Geo-tagging) करून संकेतस्थळावर अपलोड करणे.
२. अनुदान मागणीसाठी देयके व आवश्यक कागदपत्रे प्रमाणित करून संकेतस्थळावर अपलोड करणे.

कृषि पर्यवेक्षक

कृषि सहाय्यक यांनी ऑनलाईन अवगत केल्यानंतर कृषि पर्यवेक्षक यांनी राबविलेल्या घटकाची १०% अनुदान अदायगी पूर्वी तपासणी करावी. त्याबाबतच्या नोंदी प्रमाणित कराव्यात व विहित नमुन्यातील पर्यवेक्षकीय तपासणी अहवाल सादर करावा.

उपविभाग स्तर (लेखाधिकारी)

अनुदान प्रस्ताव व तपासणी अहवाल प्राप्त झाल्यानंतर लेखाधिकारी उपविभाग स्तर यांनी अनुदान प्रस्ताव तपासून पडताळणी करून पात्र प्रस्तावांना उप विभागीय कृषि अधिकारी यांचेकडे अनुदान अदायगीसाठी शिफारस करावी.

उपविभागीय कृषि अधिकारी

१. सर्व शेतकऱ्यांचे ऑनलाईन अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर अपलोड कागदपत्रांची छाननी, ग्राम कृषि संजीवनी समितीची मान्यता व स्थळ तपासणी अहवाल विचारात घेवून अर्जाच्या पात्र/अपात्रतेबाबत निर्णय घ्यावा व अपात्र असल्यास लाभार्थ्यांस कारणासहित अवगत करावे.
२. अर्ज सादर केलेल्या पात्र शेतकऱ्यांस ऑनलाईन पूर्वसंमती द्यावी.
३. लाभार्थी शेतकऱ्यांने ऑनलाईन अवगत केल्यानंतर कृषि सहाय्यक/कृषि पर्यवेक्षक यांचेकडून तपासणी पूर्ण करून घ्यावी.
४. शेतकऱ्यास पूर्वसंमती देतांना ऑनलाईन पूर्वसंमती/पत्रासोबत व मत्स्य पालनाबाबत तांत्रिक बाबी व शेततळ्याच्या आकारानुसार देय अनुदान याबाबत अवगत करावे.
५. उपविभागीय कृषि अधिकाऱ्यांनी मत्स्य शेती करण्यासाठी क्षेत्रीय स्तरावर मत्स्यव्यवसाय विभागाच्या मदतीने कर्मचारी व लाभार्थी यांचेकरिता प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करण्यात यावा. (सदर बाबीवरील खर्च हा C10: क्षमता बांधणी या उपक्रमांतर्गत C10.2: प्रशिक्षणे (प्रकल्प अधिकारी, शेतकरी मित्र व VCRMC, शेतकरी, एक्स पोजर भेटी इ.) या घटका अंतर्गत करण्यात यावा.
६. लाभार्थ्यांस मत्स्य बीज उपलब्ध करून देण्याकरीता नियोजन करण्यात यावे. नजीकच्या शासकीय मत्स्य बीज केंद्राकडे मत्स्य बीज शिल्लक नसल्यास, इतर खाजगी मत्स्य बीज केंद्राकडून मत्स्य बीज खरेदी करण्यासाठी लाभार्थ्यांची मदत करणे.
७. शेततळ्यातील मत्स्य संवर्धनाची भौतिक तपासणी केल्याचे कृषि सहाय्यकांनी ऑनलाईन कळविल्यावर उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी अनुदान प्रस्ताव, ऑनलाईन प्रथम (मोका) व अंतिम तपासणी अहवाल, मत्स्य

संवर्धन तलावाचे लाभार्थ्यांसह, भौगोलिक स्थानांकनासह फोटो (Geo-tagging) प्राप्त झाल्यानंतर प्रकल्पासाठीचे कृषि पर्यवेक्षक यांनी अनुदान प्रस्ताव तपासून DBT द्वारे लाभार्थ्यांच्या आधार संलग्न बँक खात्यात अनुदान अदायगी करण्यास मंजूरी द्यावी.

८. उपविभागांतर्गत राबविलेल्या घटकांपैकी २% लाभार्थ्यांची अनुदान अदायगी पूर्वी तपासणी करावी.

प्रकल्प संचालक, आत्मा -

१. जिल्ह्यामध्ये उपविभाग स्तरावर लाभार्थी निवड व अनुदान अदायगी यासह सर्व कार्यवाही मार्गदर्शक सूचनेनुसार होत असलेबाबत वेळोवेळी पडताळणी करावी.
२. उपविभाग स्तरावर झालेल्या कामांची आकस्मिक तपासणी करावी व विहित नमुन्यात पर्यवेक्षकीय तपासणी अहवाल सादर करावा.
३. उपविभागीय कृषि अधिकारी यांना आवश्यकतेनुसार निधी वितरण व सनियंत्रण करावे.

पर्यवेक्षीय तपासणी अहवाल

१.	तपासणी दिनांक	
२.	तपासणी अधिकारी	श्री/श्रीमती
३.	पदनाम	
४.	तपासणी वेळी उपस्थित इतर अधिकारी/कर्मचारी	१. श्री/श्रीमती पदनाम २. श्री/श्रीमती पदनाम
५.	लाभार्थ्यांचे नाव	सर्वे नं./गट न. _____ वर्गवारी: _____ (अ.जा./अ.ज./सर्वसाधारण/इतर) _____ मु.पो. _____ ता. _____ उपविभाग _____ जि. _____
६.	बाब	गोड्या पाण्यातील मत्स्यपालन
७.	प्रकल्पाचे ठिकाण	
८.	अंदाजपत्रकीय रक्कम रु,	
९.	पूर्ण झालेल्या कामाचा खर्च रक्कम रु.	

१०.	प्रकल्पाचा मोका तपासणी तपशील	१. प्रकल्प क्षेत्राचा सर्व्हे नंबर/गट क्र. _____ २.जिवंत मत्स्य व बोटू कली संख्या -----
११.	लाभार्थ्यास देय अर्थसहाय्याची रक्कम रु.	
१२.	तपासणी मध्ये अर्थसहाय्याची परिगणना बरोबर केलेली आहे काय ?	होय/नाही
	नसल्यास तफावत रक्कम रु.	
१३.	मार्गदर्शक सूचनेप्रमाणे कार्यवाही करण्यात आलेली आहे काय ?	होय/नाही
१४.	लाभार्थ्यांचे सर्वसाधारण अभिप्राय	
१५.	गुणवत्तेबाबत तपासणी अधिकाऱ्याचे अभिप्राय	

तपासणी अधिकारी, श्री.

पदनाम.

(स्वाक्षरी)

इतर अधिकारी श्री.

पदनाम.

(स्वाक्षरी)

लाभार्थ्याची/ लाभार्थी प्रतिनिधीची स्वाक्षरी

(नाव.....)